ILONA NOWAKOWSKA-BURYŁA
MARZENA OKRASA

Wiedza i stosunek do mniejszości narodowych jako element kompetencji międzykulturowej studentów

Streszczenie: Mniejszości narodowe i etniczne są od wieków obecne w Polsce, jednak świadomość ich istnienia jest w naszym społeczeństwie stosunkowo niewielka. Jednym z powodów jest niski poziom kompetencji międzykulturowej obywateli naszego kraju, spowodowany wieloletnimi zaniedbaniami w kształceniu ukierunkowanym na rozwijanie tej kompetencji w obszarze poznawczym, afektywnym, jak i pragmatyczno-komunikatywnym.

Przedstawione badania diagnostyczne, odnoszące się do pierwszego i drugiego z wymienionych obszarów, dotyczyły wiedzy studentów kierunków pedagogicznych na temat mniejszości narodowych zamieszkujących Polskę oraz stosunku respondentów do praw i przywilejów posiadanych przez te grupy. Przeprowadzone analizy wskazały, że istnieje nagła potrzeba kształcenia w zakresie edukacji międzykulturowej. Studenci, którzy nie uczestniczyli w takich zajęciach, prezentowali niski poziom kompetencji międzykulturowej – ich wiedza była fragmentaryczna, a stosunek do mniejszości i ich praw ambiwalentny. Obecność treści międzykulturowych w aktualnych programach nauczania – począwszy od edukacji przedszkolnej i początkowej – pozwala jednak mieć nadzieję, że sytuacja ta będzie ulegać systematycznym korzystnym zmianom, a kompetencje międzykulturowe będą bardziej niż dotychczas powszechne i doceniane.

Słowa kluczowe: edukacja międzykulturowa, mniejszości narodowe i etniczne, kompetencje międzykulturowe

Mniejszości narodowe i etniczne są i niewątpliwie zawsze będą obecne w wielu krajach świata. Zjawisko to nie jest nowe, w przestrzeni społecznej obecne jest bowiem od stuleci, jednak – ze względu na skomplikowane uwarunkowania w skali lokalnej i globalnej – oba wspomniane terminy w międzynarodowych dokumentach i aktach prawnych nie zostały do dzisiaj jednolicie i sposób powszechnie przyjęty zdefiniowane.

Definiowanie mniejszości

Pierwszy problem pojawia się już na początku – przy rozróżnianiu obu wspomnianych pojęć. J. Sozański zwraca bowiem uwagę na tendencję, że „w dokumentach uniwersalnych częściej używa się określenia: mniejszości etniczne, a dokumenty europejskie posługują się raczej sformułowaniem: mniejszości narodowe”¹. Jednak nie tylko frekwencyjność jest tutaj czynnikiem różniącym. Odmienne postrzegane bywają bowiem także wzajemne relacje obu kategorii. W perspektywie europejskiej w krajach kultury anglosaskiej, jak podaje S. Łodziński, etniczność traktowana jest jako kategoria nadrzędna wobec narodowości, zaś w większości pozostałych krajów uważa się, że pojęcie mniejszości narodowych należy odnosić do mniejszości państwowych, których członkowie związani są z przedstawicielami innego państwa więzami narodowymi, językowymi itd., zaś pojęcie mniejszości etnicznej – do społeczności bezpaństwowych². Są jednak także i takie kraje, jak Francja, Niemcy czy Szwecja, w których brak jest uregulowań prawnych, a zatem i terminologicznych, dotyczących grup mniejszościowych. Ich mieszkańców dzieli się obywateli i cudzoziemców, a obywatelstwo jest tożsame z narodowością³. Trzeba jednak wyraźnie podkreślić, że w każdym z krajów istnieją przepisy traktujące o zakazie dyskryminacji na tle etnicznym, rasowym czy też językowym oraz istnieje możliwość kultywowania odrębności kulturowej w wybranych regionach⁴.

W prawodawstwie polskim sposób rozumienia pojęcia „mniejszość” oraz gwarancje konkretnych praw i wolności dla społeczności mniejszościowych sankcjonują dwa podstawowe dokumenty. Pierwszym jest *Konstytucja*, która w rozdziale II w art. 35 stanowi w punkcie pierwszym: „Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych

¹ J. Sozański: *Ochrona mniejszości w systemie uniwersalnym, europejskim i wspólnotowym*. Warszawa 2002, Kodeks, s. 19.

² S. Łodziński: *Ochrona praw osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych – perspektywa europejska*. Warszawa 2002, Kancelaria Sejmu – Biuro Studiów i Ekspertyz.

³ S. Pawlak: *Ochrona mniejszości narodowych w Europie*. Warszawa 2001, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.

⁴ T. Białek: *Międzynarodowe standardy ochrony praw mniejszości narodowych i ich realizacja na przykładzie Białorusi, Litwy i Ukrainy*. Warszawa 2008, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.

i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury”. Punkt drugi tego artykułu zakłada zaś, że: „Mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i instytucji służących ochronie tożsamości religijnej oraz do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej”⁵.

Drugą regulacją prawną jest *Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*⁶. Wzorowana na rozwiązaniach węgierskich z roku 1993 ustawa przyjmuje, że mniejszością narodową jest grupa obywateli polskich, która spełnia łącznie sześć następujących warunków:

1. jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej;
2. w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją;
3. dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji;
4. ma świadomość własnej historycznej wspólnoty narodowej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę;
5. jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat;
6. utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie.

W treści ustawy w sposób enumeratywny wymieniono dziewięć mniejszości, które zostały uznane się za narodowe. Należą do nich: mniejszość niemiecka, czeska, słowacka, ukraińska, białoruska, litewska, rosyjska, ormiańska oraz żydowska. Tworzenie takiego zbioru zamkniętego wzbudza jednak pewne wątpliwości określane w literaturze mianem „koncesjonowania mniejszości” i uważane jest przez niektórych za rozwiązanie niewłaściwe⁷. Stosunkowo niewielka liczba mniejszości wyszczególnionych w ustawie wynika w pewnej mierze z brzmienia warunku piątego, zgodnie z którym przodkowie osób należących do mniejszości powinni zamieszkiwać na tere-

⁵ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483.

⁶ Dz.U. 2005, nr 17, poz. 141.

⁷ G. Alfredsson: *A frame an incomplete painting. Comparison of the Framework Convention for the Protection of National Minorities with international standards and monitoring systems*. „International Journal on Minority and Group Rights” 2000, nr 7; T. Białek: *Międzynarodowe standardy ochrony praw mniejszości narodowych i ich realizacja na przykładzie Białorusi, Litwy i Ukrainy*. cyt. wyd.

nie naszego kraju od przynajmniej 100 lat. Eliminuje to z grona mniejszości pewne grupy narodowościowe, które pojawiły się w Polsce w późniejszym okresie. Odrębną kwestią jest też fakt, iż uwarunkowania historyczne sprawiły, że przed 100 laty na mapie świata nie było Polski, w związku z powyższym przynajmniej do roku 2018 taki wyznacznik czasowy dla ustawy z roku 2005 nie stanowi zbyt precyzyjnego punktu odniesienia.

Szacowanie liczebności grup mniejszościowych

Omawiana *Ustawa* zgodnie ze standardami międzynarodowymi zakłada, iż osoba należąca do danej mniejszości ma prawo do samookreślenia, czyli może swobodnie decydować o traktowaniu bądź nietraktowaniu jej jako członka mniejszości. Jednocześnie nikt nie jest zobowiązany do udowadniania swojej przynależności do mniejszości, kryterium przynależności ma charakter wyłącznie subiektywny, co może budzić pewne obiekcje. W tym miejscu rodzi się problem związany z określaniem liczebności poszczególnych mniejszości na terenie naszego kraju. Różne źródła podają niejednakowe dane, a rozbieżności bywają niekiedy znaczące. Zazwyczaj szacuje się, że wiele mniejszości jest bardziej liczebnych, niż wskazywałyby na to deklaracje składane przy okazji spisów powszechnych. Niestety, jak podkreśla G. Gudaszewski, „mimo funkcjonowania w literaturze i różnego typu enuncjacjach różnych liczb dotyczących stanu poszczególnych grup narodowych i etnicznych, nie dysponujemy żadnymi alternatywnymi, wystarczająco pewnymi i usystematyzowanymi danymi statystycznymi, które mogłyby metodologicznie poprawnie zweryfikować dane spisowe”⁸. Liczebność poszczególnych grup mniejszościowych ma zatem w dużej mierze jedynie charakter szacunkowy. Dodatkowy problem, ujawniony chociażby w Narodowym Spisie Powszechnym z 2002 roku, stanowi fakt, iż nie każda osoba innej narodowości mieszkająca w Polsce posiada polskie obywatelstwo, co zgodnie z ustawą jest warunkiem przynależności do mniejszości. Szczegółowe dane na ten temat zawiera tabela 1.

⁸ G. Gudaszewski: *Demograficzno-społeczna charakterystyka obywateli polskich deklarujących „narodowość niepolską” w Narodowym Spisie Powszechnym w 2002 roku*. W: L. Adamczuk, S. Łodziński (red.): *Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*. Warszawa 2006, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, s. 98.

Tabela 1. Ludność według deklarowanej narodowości i posiadanego obywatelstwa (Narodowy Spis Powszechny z 2002 roku)

Deklarowana narodowość	Ogółem	Z polskim obywatelstwem	
	N	N	%
białoruska	48 737	47 640	97,7
litewska	5 846	5 639	96,5
niemiecka	152 897	147 094	96,2
żydowska	1 133	1 055	93,1
ukraińska	30 957	27 172	87,8
słowacka	2 001	1 710	85,5
rosyjska	6 103	3 244	53,2
czeska	831	386	46,5
ormiańska	1 082	262	24,2

Źródło: *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna – NSP 2002*. <http://stat.gov.pl/spisy-powszechnne/narodowe-spisy-powszechnne/narodowy-spis-powszechnny-2002/>, pdf (10.09.2014).

Wśród dziewięciu usankcjonowanych ustawowo mniejszości narodowych w sześciu przypadkach zamieszkujący Polskę przedstawiciele innego narodu mają w większości polskie obywatelstwo – Białorusini, Litwini, Niemcy, Żydzi, Ukraińcy i Słowacy. Natomiast Rosjanie i Czesi zamieszkujący Polskę w połowie należą do mniejszości, a w połowie są obywatelami swoich krajów. Największe wątpliwości budzi jednak liczebność mniejszości ormiańskiej. Dane w spisie powszechnym podają, że w 2002 roku zamieszkiwało nasz kraj 1082 Ormian, ale tylko 262 z nich posiadało polskie obywatelstwo⁹. Oznacza to, iż jedynie co czwarty Ormianin był członkiem tradycyjnej społeczności o historycznym rodowodzie – czyli mniejszości narodowej – pozostali zaś to nowi przybysze z Armenii, którzy przyjechali do Polski na przełomie XX i XXI wieku i obywatelstwa polskiego (jeszcze) nie mają, a zatem mimo istnienia w naszym kraju mniejszości ormiańskiej, zgodnie z wykładnią prawa, osoby te, choć są Ormianami, do mniejszości nie mogą być zaliczane¹⁰.

Między stanem liczebnym poszczególnych mniejszości narodowych na początku XXI wieku dostrzec można duże dysproporcje. Najbardziej lic-

⁹ *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna – NSP 2002*. <http://stat.gov.pl/spisy-powszechnne/narodowe-spisy-powszechnne/narodowy-spis-powszechnny-2002/>, pdf (10.09.2014).

¹⁰ G. Gudaszewski: *Demograficzno-społeczna charakterystyka obywateli polskich deklarujących „narodowość niepolską” w Narodowym Spisie Powszechnym w 2002 roku*. cyt. wyd.

ne są mniejszości: niemiecka (prawie 150 tys.), białoruska (prawie 50 tys.) i ukraińska (prawie 30 tys.). Drugą grupę – między 1000 a 6000 członków – stanowią przedstawiciele Litwy, Rosji, Słowacji i Izraela. Poniżej 500 osób liczą mniejszości czeska i ormiańska.

Nieco inaczej problem mniejszości ujęty został w spisie powszechnym z 2011 roku¹¹. Formuła pytania o przynależność narodowo-etniczną była elastyczna, umożliwiała zadeklarowanie przynależności do jednej lub dwóch kategorii etnicznych, co sprawiło, że otrzymano ponad 200 rodzajów różnych identyfikacji. Polską i niepolską identyfikację narodowo-etniczną wybrało ponad 870 tys. mieszkańców Polski – co stanowi 2,26% ogółu. Wyłącznie niepolską przynależność narodowo-etniczną zadeklarowało prawie 600 tys. mieszkańców, czyli 1,55% badanych. Źródła nie podają informacji o obywatelstwie, stąd dane zaprezentowane w tabeli 2 nie odzwierciedlają w pełni stanu liczebnego mniejszości.

Tabela 2. Ludność według deklarowanej identyfikacji narodowo-etnicznej (Narodowy Spis Powszechny z 2011 roku)

Identyfikacja narodowo-etniczna	Ogółem	W tym współwystępująca z polską
	N	N
niemiecka	147 814	63 847
ukraińska	51 001	20 797
białoruska	46 787	15 562
rosyjska	13 046	7 119
litewska	7 863	2 961
żydowska	7 508	5 355
ormiańska	3 623	1 524
czeska	3 447	2 176
słowacka	3 240	1 114

Źródło: *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*. http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP_2011.pdf (10.09.2014).

W zestawieniu z informacjami statystycznymi za rok 2002 można stwierdzić, że liczebność poszczególnych mniejszości uległa pewnym zmianom, głównie o charakterze wzrostowym – dotyczy to zwłaszcza mniejszości ukra-

¹¹ *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*. http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP_2011.pdf (10.09.2014).

ńskiej, żydowskiej, czeskiej i rosyjskiej. Nadal zdecydowanie najliczniejsze są mniejszości: niemiecka, ukraińska i białoruska. Dokładniejsze porównania nie są jednak możliwe ze względu na niejednakowy charakter danych gromadzonych w obu spisach.

Założenia badań

Za podstawowy rodzaj wspólnoty ludzkiej, jak pisze J. Gajda, uznać należy raczej naród niż państwo¹². Mało jest dzisiaj bowiem państw całkowicie jednolitych narodowościowo, ale i trudno znaleźć narody funkcjonujące w ramach tylko jednej organizacji państwowej. Fundamentalnym czynnikiem służącym utrwalaniu tożsamości narodowej w życiu niejednokrotnie rozproszonych narodów jest kultura.

Treść i zakres pojęcia „kultura” bywają różnie ujmowane – wąsko i szeroko. Nie wdając się tutaj w szczegółowe rozróżnienia, można stwierdzić, że z kulturą zazwyczaj związane są: trwałe materialne i niematerialne wartości i dobra będące wytworami danej zbiorowości, wzory zachowań i obyczaje danej grupy oraz jej obraz świata i wierzenia. W świetle tak ujętego zestawienia elementów nietrudno skonstatować, że poznanie kultury danego narodu jest procesem długotrwałym i trudnym do realizacji bez stałych kontaktów z jej przedstawicielami. W warunkach szkoły czy uczelni (oprócz kierunków specjalistycznych z tej dziedziny) może mieć jedynie charakter propedeuetyczny. Uczniowie i studenci w toku kształcenia powinni jednak nabyć elementarne kompetencje międzykulturowe w obszarze kognitywnym, afektywnym i pragmatyczno-komunikatywnym niezbędne do funkcjonowania w warunkach zróżnicowania kulturowego. Głównym celem badań była próba ustalenia posiadanej wiedzy na temat mniejszości zamieszkujących Polskę oraz stosunku do praw i przywilejów posiadanych przez te grupy przez studentów pedagogiki. Osoby te, co ważne, nie miały w trakcie studiów zajęć z przedmiotów związanych z wielokulturowością czy międzykulturowością. Badaniami zostało objętych 148 studentów I i II stopnia pedagogiki. Grupę tę stanowi 86 osób studiów licencjackich i 62 osoby studiów magisterskich. W badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego z techniką ankietową.

¹² J. Gajda: *Antropologia kulturowa*. Kraków 2009, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

Kultury mniejszości narodowych jako obszar badań

Odwołując się do zestawienia obecnych w kształceniu elementów kulturoznawstwa, zaproponowanego przez W. Pfeiffera, można przyjąć, że wiedza o mniejszościach powinna dotyczyć trzech kręgów tematycznych: krajoznawstwa, socjoznawstwa oraz kulturoznawstwa *sensu stricto*¹³. Krajoznawstwo obejmuje wiadomości z zakresu geografii i historii krajów pochodzenia mniejszości narodowych; socjoznawstwo dotyczy języka, zwyczajów i religii, zaś kulturoznawstwo *sensu stricto* – wytworów intelektu: literatury i sztuki, w tym także tradycyjnej – ludowej.

W przeprowadzonej ankiecie wiedzę studentów na temat mniejszości diagnozowały trzy pytania. Pierwsze wiązało się z definiowaniem samego pojęcia. Jak wspomniano wcześniej, pojęcie mniejszości narodowej, zgodnie z Ustawą z 2005 roku, tworzy 7 komponentów. W pytaniu ankietowym były one wszystkie wyszczególnione, a zadaniem respondentów było stwierdzenie, które spośród podanych siedmiu określeń odnoszą się do mniejszości narodowej. Zestawienie wyników zawiera tabela 3.

Tabela 3. Kryteria, które zgodnie z polskim ustawodawstwem charakteryzują mniejszość narodową – w opinii respondentów

Kryteria ustawowe:	I stopień n=86		II stopień n=62		Razem n=148	
	N	%	N	%	N	%
Jej członkowie mają obywatelstwo polskie	13	15,1	16	25,8	29	19,6
Ma mniejszą liczebność w stosunku do pozostałej części ludności RP	62	72,1	50	80,6	112	75,7
W sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją	50	58,1	40	64,5	90	60,8
Dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji	57	66,3	35	56,5	93	62,8
Ma świadomość własnej historycznej wspólnoty narodowej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę	43	50,0	30	48,4	73	49,3
Jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat	10	11,6	5	8,06	15	10,1
Utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie	26	30,2	17	27,4	43	29,1

N – liczba zaznaczonych odpowiedzi

Źródło: badania własne.

¹³ Autor wyodrębnił także realioznawstwo jako czwarty z obszarów, zakładając jednak, że przedstawiciele mniejszości zamieszkują Polskę, a nie kraje pochodzenia swych przodków, obszar ten nie został uwzględniony w rozważaniach. Zob. W. Pfeiffer: *Nauka języków obcych. Od praktyki do praktyki*. Poznań 2001, WAGROS.

Odpowiedzi studentów wskazują, że pojęcie mniejszości narodowej jest im znane jedynie połowicznie. Żadna ze 148 badanych osób nie zaznaczyła wszystkich siedmiu podanych wyznaczników, a zatem nikt nie udzielił odpowiedzi w pełni poprawnej. Jedynie 3 osoby podały 6 wyznaczników, a 10 osób zaznaczyło po 5 stwierdzeń. Spośród podanych w Ustawie kryteriów najczęściej wymienianym przez badanych była: liczebność mniejsza w stosunku do pozostałych obywateli RP (75,7%), zaś najrzadziej: jej przodkowie zamieszkiwali obecne tereny RP od przynajmniej 100 lat (10,1%) oraz jej członkowie mają obywatelstwo polskie (19,6). Fakt, że jedynie co piąta osoba podaje obywatelstwo polskie jako kryterium przynależności do mniejszości, świadczy dość jednoznacznie o tym, iż studenci nie odróżniają członków mniejszości od cudzoziemców, którzy z różnych powodów przyjechali w ostatnich latach do naszego kraju, jak np. Wietnamczycy w celach handlowych czy uchodźcy z Czeczenii.

Dużo trudności sprawiło respondentom wyszczególnienie mniejszości narodowych wśród 30 podanych grup społecznych. Szczegółowe dane zawiera tabela 4.

Tabela 4. Liczba studentów prawidłowo wyodrębniających mniejszości narodowe zamieszkujące w Polsce

Wyodrębnianie mniejszości zamieszkujących w Polsce	I stopień		II stopień		Razem	
	N = 37	%	N = 41	%	N = 78	%
Białorusini	30	81,1	24	58,5	54	69,2
Ukraińcy	29	78,4	24	58,5	53	67,9
Litwini	18	48,6	13	31,7	31	39,7
Niemcy	19	51,4	11	26,8	30	38,5
Rosjanie	13	35,1	16	39,0	29	37,2
Czesi	12	32,4	11	26,8	23	29,5
Słowacy	12	32,4	9	22,0	21	26,9
Żydzi	10	27,0	11	26,8	21	26,9
Ormianie	7	18,9	5	12,2	12	15,4

Źródło: badania własne.

Podstawowym zadaniem w tym pytaniu kwestionariuszowym było wyselekcjonowanie, spośród wymienionych 30, jedynie 9 ustawowo usankcjonowanych mniejszości narodowych. Tylko 78 osób dokonało takiej selekcji i te prace poddano dalszym analizom. Pozostali odznaczyli wszystkie 30 nazw i chociaż było wśród nich oczywiście te 9 poprawnych, to wypowiedzi te potraktowano jako błędne.

Grupa, która dokonała selekcji, najczęściej wskazywała na istnienie w Polsce mniejszości białoruskiej (69,2%) i ukraińskiej (67,9%). Około 30–40% badanych identyfikowało mniejszości: litewską, niemiecką, rosyjską, czeską, żydowską i słowacką, zaś jedynie 15,4% wspomnianej grupy zadeklarowało przekonanie o historycznych korzeniach Ormian w Polsce. Wśród respondentów nie było osoby, która udzieliła w tym pytaniu odpowiedzi całkowicie poprawnej. Większość studentów zaznaczała albo od 4 do 6 odpowiedzi, albo około 20. Ci zaś, którzy zaznaczyli wymagane 9 – nie uczynili tego poprawnie.

Wiedza o mniejszościach dotyczyć może różnych obszarów tematycznych, co już nadmieniono, może też mieć różny poziom – podstawowy bądź rozszerzony. Kolejny punkt kwestionariusza dotyczył wiedzy elementarnej z zakresu krajoznawstwa (treści geograficznych), zapytano bowiem o stolice krajów, z których wywodzą się przedstawiciele polskich mniejszości.

Tabela 5. Znajomość stolic krajów, z których wywodzą się przedstawiciele polskich mniejszości

Znajomość stolic przez studentów	I stopień		II stopień		Razem	
	N = 86	%	N = 62	%	N = 148	%
Niemcy	85	98,8	62	100,0	147	99,3
Rosja	84	97,7	60	96,8	144	97,3
Czechy	77	89,5	59	95,2	136	91,9
Ukraina	68	79,1	56	90,3	124	83,8
Słowacja	51	59,3	46	74,2	97	65,5
Litwa	52	60,5	42	67,7	94	63,5
Białoruś	52	60,5	41	66,1	93	62,8
Izrael	24	27,9	21	33,9	45	30,4
Armenia	11	12,8	17	27,4	28	18,9

Źródło: badania własne.

Spośród dziewięciu stolic większość studentów – choć niestety nawet tutaj nie wszyscy – prawidłowo identyfikowała Berlin, Moskwę i Pragę. Na Kijów, jako stolicę Ukrainy wskazało 83,8% badanych, natomiast pozostali błędnie podawali Lwów. Ponad 60% respondentów znało stolice Słowacji, Litwy i Białorusi. Duże problemy sprawiły badanym stolice Izraela i Armenii. W pierwszym przypadku większość podała Jerozolimę, zamiast Tel Awiwu. Uznano to za odpowiedź błędną, ponieważ pomimo tego, że stolicą proklamowaną przez Izrael rzeczywiście jest Jerozolima, to ONZ nie uznaje tego faktu i większość ambasad, ośrodków naukowo-badawczych czy centrów roz-

wojowych znajduje się w nowoczesnej metropolii Tel Awiwie. W przypadku stolicy Armenii – większość studentów nie udzieliła żadnej odpowiedzi.

Trudniejszym zadaniem było kolejne, wymagające rozszerzonej wiedzy na temat poszczególnych kultur. Należało w nim napisać, jakiej mniejszości narodowej dotyczą podane w tabeli określenia, takie jak: bima, greckokatolicyzm, Garbarka, staroobrzędowcy, bandura, chaczkar, Sejny i Orawa. W tym przypadku wyniki okazały się zdecydowanie niezadowolające, co obrazuje tabela 6.

Istotnym elementem kultur narodowych są religie, stąd też w ankiecie pojawiły się specyficzne pojęcia dotyczące tej właśnie problematyki: bima, greckokatolicyzm, Grabarka oraz staroobrzędowcy. Odnoszą się one kolejno do mniejszości: żydowskiej, ukraińskiej, białoruskiej (częściowo także rosyjskiej i ukraińskiej) oraz rosyjskiej.

W europejskim kręgu cywilizacyjnym oraz na Bliskim Wschodzie do systemu wierzeń religijnych należą: wiara w jednego osobowego Boga-stwórcę, w istoty nadprzyrodzone, w nieśmiertelną duszę oraz w odpowiedzialność człowieka za własne czyny wynikającą z posiadania wolnej woli. Są one wspólne dla judaizmu i wywodzących się z niego chrześcijaństwa i islamu.

Tabela 6. Znajomość specyficznych określeń dotyczących mniejszości narodowych przez studentów pedagogiki

Znajomość specyficznych określeń przez studentów	I stopień		II stopień		Razem	
	N = 86	%	N = 62	%	N = 148	%
greckokatolicyzm	12	14,0	17	19,8	29	19,6
Grabarka	5	5,8	13	15,1	18	12,2
bandura	6	7,0	12	14,0	18	12,2
Orawa	5	5,8	12	14,0	17	11,5
chaczkar	7	8,1	6	7,0	13	8,8
staroobrzędowcy	4	4,7	8	9,3	12	8,1
Sejny	3	3,5	6	7,0	9	6,1
bima	0	0,0	5	5,8	5	3,4

Źródło: badania własne.

Judaizm, nazywany także mozaizmem – od imienia prawodawcy Mojżesza – należy do religii objawionych. Zgodnie z jej doktryną Jahwe jest jedynym Bogiem, który objawił się Żydom i zawarł przymierze z narodem żydowskim, uznając go za naród wybrany, z którego wyjdzie Mesjasz. Zasady postępowania wyznawców judaizmu określają odpowiednie przepisy – *halacha* (z hebr. droga). Ich podstawę stanowi Pięcioksiąg (Tora) oraz rabinacki

kodeks religijno-prawny – Talmud, dostosowujący Prawo pisane (Torę) do zmieniających się czasów i warunków¹⁴.

W religii Izraela ważną rolę zawsze odgrywała świątynia. Żydzi przybywali do niej modlić się, a kapłani składali Bogu ofiary ze zwierząt. Pierwszą Świątynię wznosił król Salomon około 950 roku p.n.e. W jej centralnej części znajdowało się Święte Świętych, czyli miejsce, gdzie przechowywano Arkę Przymierza. Do komnaty tej miał wstęp jedynie najwyższy kapłan, tylko jeden raz w roku – w Święto Jom Kipur (Pojednania). W 586 roku p.n.e. Świątynię Jerozolimską zburzyli Babilończycy. Odbudowano ją około roku 516 p.n.e., a następnie przebudowano za czasów króla Heroda około 30 r. p.n.e. Jednakże i ta świątynia została zburzona – tym razem przez Rzymian w 70 r. n.e. (Schoen, 2009). Jedyną pamiątką po niej jest dzisiaj Mur Zachodni, na Wzgórzu Świątynnym stoi bowiem teraz islamski meczet Al Aksa oraz Kopuła na Skale, zwana przez niektórych Meczetem Omara.

Obecnie Żydzi modlą się w synagogach. Nieodłącznym elementem nabożeństw jest czytanie Tory. Lektura zorganizowana jest w ten sposób, że w ciągu jednego roku odczytuje się fragment po fragmencie cały tekst Pięcioksięgu Mojżeszowego. Na co dzień rodłał, czyli ręcznie pisany tekst Tory w formie zwoju nawiniętego na drewniane drążki, przechowywany jest w specjalnej skrzyni na ołtarzu – aron ha-kodesz. W czasie modlitw przenoszony jest jednak w inne miejsce – do bimy. **Bima**, w nazewnictwie Żydów aszkenazyjskich¹⁵, to podwyższenie w centrum synagogi, w formie altany z balustradą lub kratą i baldachimem albo w formie kapliczki. Wewnątrz znajduje się stół do wykładania i czytania Tory. Bima służy także jako mównica i miejsce, z którego kantor prowadzi modły¹⁶. Spośród wszystkich podanych w kwestionariuszu określeń właśnie w przypadku bimy uzyskano najmniej poprawnych odpowiedzi – jedynie 3,4%, przy czym studenci I stopnia nie udzielili żadnej poprawnej odpowiedzi.

Mniejszości narodowe obecne w Polsce – oprócz Żydów – są chrześcijanami, chociaż różnych obrządków. Mieszko I przyjął chrzest w roku 966 w obrządku łacińskim, zaś Włodzimierz Wielki – władca Rusi Kijowskiej, która stała się zaczątkiem dla państwowości Rosji, Ukrainy i Białorusi –

¹⁴ A. Rykała: *Mniejszości religijne w Polsce*. Łódź 2011, UŁ; A. Szostkiewicz: *Pod znakiem menory*. „Polityka” 2008, nr 1, Wydanie Specjalne – Historia Żydów.

¹⁵ Żydzi aszkenazyjscy – odłam Żydów zamieszkujących Europę Środkowo-Wschodnią, w tym Polskę.

¹⁶ *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*. Warszawa 2014, PWN.

w rycie bizantyjsko-słowiańskim. Wówczas nie było jeszcze sporów dogmatycznych, a elementami różniącymi były sposób celebracji i język. Rozdział Kościołów nastąpił kilkadziesiąt lat później, w roku 1054, na katolików uznających zwierzchnictwo biskupa Rzymu (papieża) oraz prawosławnych podlegających patriarchsze Konstantynopola. Polacy byli katolikami z językiem liturgicznym łacińskim, a mieszkańcy Rusi – wyznawcami prawosławia z językiem liturgicznym staro-cerkiewno-słowiańskim. Rok 1596 przyniósł kolejny podział. Na soborze zwołanym w Brześciu nad Bugiem dokonano aktu zjednoczenia Cerkwi prawosławnej w granicach ówczesnej Rzeczypospolitej ze Stolicą Apostolską w Rzymie. Tych, którzy ów podział przyjęli, nazwano unitami, a następnie **grekokatolikami**, pozostali zaś nadal kultywowali prawosławie, uznając zwierzchnictwo patriarchatu moskiewskiego¹⁷. Grekokatolicy przyjęli, oprócz jurysdykcji Kościoła rzymskokatolickiego, także jego dogmatykę, zachowując jednocześnie własną liturgię w języku cerkiewno-słowiańskim, hierarchię, kalendarz juliański, małżeństwa oraz ustrój kościelny i dużą samodzielność administracji¹⁸.

Spośród podanych w kwestionariuszu określeń specyficznych dla konkretnych mniejszości grekokatolicyzm uzyskał stosunkowo najwięcej poprawnych wskazań – 19,6% studentów skojarzyło go z mniejszością ukraińską. Nie zmienia to jednak faktu, iż nawet w tym przypadku ponad 80% badanych nie udzieliło właściwej odpowiedzi, co świadczy o dużych niedostatkach w wiedzy studentów na temat kultur innych narodów.

Z religią praktykowaną przez mniejszość białoruską, rosyjską i częściowo ukraińską wiąże się zamieszczone w ankiecie słowo: **Grabarka**. Jest to największe polskie sanktuarium prawosławne, znajdujące się na Podlasiu w pobliżu Siemiatycz. Święta Góra Grabarka – zwana także Górą Tysiąca Krzyży – zasłynęła z cudu, jaki miał miejsce 1710 w roku. Podczas panującej wówczas epidemii cholery pewnemu niewidomemu starcowi zostało objawione we śnie, że ratunek można znaleźć, idąc na pobliskie wzgórze z krzyżem, a tam obmywając się i pijąc wodę ze źródła. Według kroniki siemiatyckiej parafii ratunek od choroby znalazło wtedy ok. 10 tysięcy osób. W podzięcze za cud zbudowano na miejscu kapliczkę Przemienienia Pańskiego, a w 1998 roku postawiono niewielką murowaną cerkiew. Obecnie na Grabarkę przybywają tysiące pielgrzymów, niosąc ze sobą drewniane krzyże. Są one różnej wielkości, która – zgodnie z lokalną tradycją – obrazuje rozmiar grzechów.

¹⁷ Por. M. Łesiów, M. Melnyk: *O Ukrainie. Prawie wszystko!?* Olsztyn 2011, UWM.

¹⁸ A. Rykała: *Mniejszości religijne w Polsce*. cyt. wyd.

Niektóre z nich obwiązane są kolorowymi wstążkami, co nawiązuje do legendy mówiącej, że Matka Boża przewiązała Chrystusa na krzyżu kolorową tkaniną. Po przybyciu na górę pielgrzymi najpierw udają się do cudownego źródła, gdzie za pomocą płóciennych chusteczek dokonują rytualnej ablucji. Piją także wodę, czyniąc przed i po wypiciu znak krzyża. Następnie trzykrotnie obchodzą na kolanach cerkiew i dokonują wkopania krzyża, który święci duchowny, odmawiając stosowne modlitwy. Główne uroczystości na Grabarce odbywają się 6 sierpnia według kalendarza juliańskiego / 19 sierpnia zgodnie nowym stylem¹⁹. W badanej grupie tylko 12,2% studentów prawidłowo skojarzyło Grabarkę z mniejszością białoruską lub rosyjską, nie było odpowiedzi wskazujących na mniejszość ukraińską.

W powszechnym przekonaniu tradycję prawosławną – jedną z trzech głównych w chrześcijaństwie, obok katolickiej i protestanckiej – reprezentuje w Polsce tylko Autokefaliczny Kościół Prawosławny. „Jest to zrozumiałe – podkreśla A. Rykała – biorąc pod uwagę liczbę wiernych – 561,5 tys. na początku XXI w. (więcej wiernych ma tylko Kościół rzymskokatolicki)”²⁰. Okazuje się jednak, że pewna liczba osób w Polsce – około tysiąca – praktykuje inną formę prawosławia. Są to przedstawiciele Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, który w roku 1993 przyjął nazwę Staroprawosławna Pomorska Cerkiew Rzeczypospolitej Polskiej.

Staroobrzędowcy, lub inaczej starowiercy, to wyznanie powstałe w wyniku rozłamu (ros. *raskoł*), jaki dokonał się w XVII wieku w Rosyjskim Kościele Prawosławnym. Staroobrzędowcy za odszczepieństwo uznali reformę liturgiczną patriarchy Nikona z lat 1652–1656, upodabniając obrzędy Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego do greckich. Z kolei niedługo potem, w roku 1667, sobór moskiewski starowierców uznał za heretyków i rozpoczął ich prześladowania, zakończone dopiero w roku 1905 na mocy edyktu tolerancyjnego wydanego przez cara Mikołaja II²¹. Do Polski staroobrzędowcy przybyli w latach osiemdziesiątych XVII stulecia. Początkowo pojawili się w okolicach Sejnu i Suwałk, osiedlali się w niedostępnych lasach, przekształcając je efektywnie w grunty uprawne. Założyli wiele wsi, obecnie ich największe skupiska

¹⁹ E. Smykowska: *Zwyczaje i obrzędy prawosławne. Mały słownik*. Warszawa 2008, Verbinum.

²⁰ A. Rykała: *Mniejszości religijne w Polsce*. cyt. wyd.

²¹ I. Grek-Pabisowa: *Staroobrzędowcy. Szkice z historii, języka, zwyczajów*. Warszawa 1999, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy; E. Przybył: *W cieniu Antychrysta. Idee staroobrzędowców w XVII w.* Kraków 1999, Zakład Wydawniczy „Nomos”.

znajdują się w Gabowych Grądach, Borze, Suwałkach i Augustowie. Przez ponad 200 lat skutecznie udawało im się opierać asymilacji, obecnie jednak – głównie na skutek zawierania przez młodych małżeństw mieszanych – przede wszystkim najstarsze pokolenie stoi na straży zachowania tożsamości grupy²².

Sama doktryna starowierców nie różni się zasadniczo od kanonicznego nauczania prawosławnego – rozbieżność dotyczy głównie obrzędów, które starowiercy odpowiadają według ksiąg liturgicznych sprzed reformy Nikona. W teologii staroobrzędowej kluczową rolę odgrywa wiara w świętość ziemi ruskiej oraz Moskwę – Trzeci Rzym, co z kolei uzasadnia przekonanie o wyższości rosyjskich tradycji religijnych nad wszystkimi innymi. W XVII–XVIII w. w myśli religijnej starowierców istotne miejsce zajmowało też oczekiwanie na bliski koniec świata i nadejście Antychrysta²³. Polscy staroobrzędowcy należą do odłamu bezpopowców, co oznacza, że nie mają hierarchii kościelnej, a nad życiem religijnym wspólnoty czuwają świeccy nastawnicy. Brak duchownych sprawia, że starowiercy tradycyjnie praktykują tylko dwa sakramenty – chrzest i pokutę (bez rozgrzeszenia), a od niedawna także małżeństwo, zawarte w molennie za zgodą rodziców²⁴.

Z mniejszością rosyjską Kościół staroobrzędowy skojarzyło jedynie 8,1% badanych studentów. Większość nie udzieliła żadnej odpowiedzi, niektórzy zaś błędnie utożsamiali starowierców z Żydami, Ormianami lub grekokatolikami, mając jedynie świadomość, że jest to jakiś odłam jednej z religii.

Nieco więcej, bo 8,8% respondentów, udzieliło prawidłowej odpowiedzi na pytanie, której mniejszości dotyczy pojęcie „chaczkar”. Spośród 148 osób 13 poprawnie wskazało, że jest to obiekt, który należy kojarzyć z Armenią, co jednakże nie oznacza, że badani wiedzieli, czym w rzeczywistości są chacz-kary, dlatego warto o tym wspomnieć.

Armenia położona jest w południowej części Zakaukazia, gdzie graniczy z Gruzją, Azerbejdżanem Turcją i Iranem. Ormianie mają bogatą historię sięgającą jeszcze czasów starożytnych, jednak obecne terytorium kraju tylko częściowo pokrywa się z obszarami Państwa Urartu i starożytnej Armenii. Pierwsze informacje o państwowości na tych terenach wywodzą się z inskrypcji asyryjskich datowanych na koniec pierwszego tysiąclecia przed

²² T. Czerwiński: *Polska wielu kultur i religii*. Warszawa 2013, Muza.

²³ I. Grek-Pabisowa: *Staroobrzędowcy. Szkice z historii, języka, zwyczajów*. cyt. wyd.; E. Przybył: *W cieniu Antychrysta. Idee staroobrzędowców w XVII w.* cyt. wyd..

²⁴ T. Czerwiński: *Polska wielu kultur i religii*. cyt. wyd.

naszą erą²⁵. W krajobrazie Armenii dominują liczne łańcuchy górskie, duże wulkaniczne masywy i płaskowyże. Symbolem narodowym, wyeksponowanym w godle kraju, jest sięgająca ponad 5 tys. m n.p.m. góra Ararat (obecnie na terytorium Turcji), na której – według biblijnych przekazów – osiadła po potopie Arka Noego. Inne symbole Armenii to klasztory i kamienne krzyże, jakie od wieków wznoszono z tufu, czyli skamieniałego popiołu wulkanicznego. Armenia, jako pierwszy kraj na świecie, bo już w 301 roku, ustanowiła chrześcijaństwo religią narodową. Legenda podaje, że ormiański król Tiridates za szerzenie wiary wtrącił św. Grzegorza Oświeciciela na 13 lat do studni pełnej węży, ale kiedy pewnego razu władca zachorował i uzdrowił go właśnie Grzegorz – król z wdzięczności nawrócił się i przyjął jego wiarę²⁶. Kościół ormiański, od czasu Soboru Chalcedońskiego w roku 451, jest Kościołem narodowym w pełni niezależnym od Kościoła powszechnego²⁷.

Przed kamiennymi ormiańskimi klasztorami oraz na rozstajach dróg stoją kamienne krzyże – **chaczkary** (orm. *chacz* – krzyż, *kar* – kamień). Pierwsze z nich powstały już w IV wieku, na wzór starożytnych asyryjskich obelisków. Fundowano je z różnych powodów – przy okazji rozpoczęcia lub zakończenia jakiegoś przedsięwzięcia, ale także ku ochronie przed klęskami żywiołowymi, czy dla wiernych, którzy podczas nabożeństw nie mieścili się w świątyni. Kute w kamieniu płyty z wizerunkiem krzyża i wplecionymi w ornamentykę inicjałami zmarłego ustawiano na grobach, wierząc, że stąpając po nich i zacierając wzór na kamieniu, wymazuje się grzechy zmarłych²⁸. Niektórym chaczkarom przypisywano nawet moc uzdrawiającą – stawały się one wówczas celem pielgrzymek okolicznej ludności²⁹. Krzyż ormiański ma specyficzną stylistykę, często nazywany bywa kwitnącym krzyżem lub kamienną koronką. Bogata ornamentyka wiąże się z lokalną legendą, mówiącą o tym, że drzewo, na którym umarł Chrystus, zakwitło. Dominującymi motywami zdobniczymi są gałązki roślinne, owoce granatu i winorośli, a także ornamenty geometryczne, przy czym każdy krzyż jest inny – nie ma dwóch jednakowych. W czasach największej popularności – w XIII/XIV wieku – wykonano

²⁵ M. Zakrzewska-Dubasowa: *Historia Armenii*. Wrocław – Warszawa – Kraków 1990, Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

²⁶ Tamże; M. Pindera: *W kraju kamiennych krzyży i klasztorów*. <http://kobieta.wp.pl/kat,87314,title,Armenia-w-kraju-kamiennych-krzyzy-i-klasztorow,wid,14460991,wiadomosc.html?ticaid=1135cb> (4.05.2012).

²⁷ A. Rykała: *Mniejszości religijne w Polsce*. cyt. wyd.

²⁸ S. Adamczak: *Gruzja, Armenia, Azerbejdżan*. Bielsko-Biała 2013, Pascal.

²⁹ T. Czerwiński: *Polska wielu kultur i religii*. cyt. wyd.

około 100 tysięcy chaczkarów, z czego do naszych czasów dotrwała niecała połowa³⁰.

Pojęciem z zakresu kulturoznawstwa, które 12,2% respondentów prawidłowo powiązało z kulturą ukraińską, była **bandura**. Jest to ludowy instrument muzyczny, chordofon szarpany, o owalnym pudle rezonansowym i dwóch grupach strun – melodycznych i basowych, na których dźwięk wydobywa się za pomocą plektronu (kostki, piórka). Wyróżnia się trzy typy bandur: klasyczna – o 20–24 strunach, charkowska (połtawka) – o 30–31 strunach oraz najczęstsza, kijowska, posiadająca w wersji koncertowej 62–65 strun. Obecnie bandura jest popularnym instrumentem wśród solistów i zespołów. Niegdyś cieszyła się uznaniem bardziej w środowisku ziemiańskim niż chłopskim, w którym posługiwano się raczej kobzą – jej uproszczoną wersją mającą od 2 do 12 strun³¹. Innym strunowym ukraińskim instrumentem ludowym jest domra – podobna do bałajki, o trzech lub czterech strunach.

Rozszerzonego zakresu wiedzy o mniejszościach dotyczyły jeszcze dwa pojęcia – Orawa i Sejny. **Orawa**, to kraina historyczna położona częściowo w Polsce, a częściowo w Słowacji. W części Słowackiej mieszka niewielka mniejszość polska, zaś w polskiej – niewielka mniejszość słowacka. Z kolei **Sejny**, to małe miasto powiatowe na północno-wschodnim krańcu województwa podlaskiego. Od wieków miało ono charakter wielokulturowy – wspólnie z Polakami mieszkali tam liczni Żydzi, ale także Niemcy, Rosjanie i Białorusini. Obecnie Sejneńszczyzna zwana jest Małą Litwą, gdyż wielu mieszkańców tych terenów to Litwini lub Polacy o litewskich korzeniach. Na tablicach informacyjnych współwystępują nazwy polskie i litewskie. Działają tam przedszkole, szkoła podstawowa i gimnazjum z litewskim językiem nauczania Żiburys (pol. Świątełko). Mieści się tam również konsulat Republiki Litewskiej.

Respondenci niezbyt trafnie identyfikowali wspomniane miejsca z mniejszością słowacką oraz litewską. W pierwszym przypadku udzielono 11,5% poprawnych odpowiedzi, zaś w drugim jedynie 6,1%. Zestawiając wszystkie odpowiedzi studentów z opisanego pytania ankietowego, można stwierdzić, iż wiedza badanych o mniejszościach zamieszkujących nasz kraj jest bardzo wybiórcza, ponieważ trafność wskazań przy poszczególnych hasłach wahała się od kilku do kilkunastu procent. Większość ankietowanych nie udzieliła

³⁰ Tamże; M. Pindera: *W kraju kamiennych krzyży i klasztorów*. cyt. wyd.

³¹ W. Wilczyński: *Leksykon kultury ukraińskiej*. Kraków 2004, Universitas.

w całym poleceniu żadnej odpowiedzi, niektórzy tylko jednej lub dwóch – spośród ośmiu wymaganych.

Fakt, iż badani studenci pedagogiki wykazali się połowicznym rozumieniem pojęcia „mniejszości narodowe” oraz stosunkowo niewielką wiedzą na ich temat, z pewnością nie pozostał bez wpływu na odpowiedzi, jakich udzielali w pytaniach odnoszących się do afektywnego obszaru kompetencji międzykulturowej. Świadczą o tym chociażby ich opinie na temat uczestnictwa mniejszości życiu kulturalnym i politycznym naszego kraju, przedstawione w tabeli 7.

Tabela 7. Opinie studentów pedagogiki na temat uczestnictwa mniejszości w politycznym i kulturalnym życiu Polski

Czy mniejszości narodowe powinny uczestniczyć w życiu naszego kraju (polityka, kultura)?	I stopień		II stopień		Razem	
	N = 86	%	N = 62	%	N = 128	%
Tak	30	34,9	28	45,2	58	39,2
Nie	30	34,9	19	30,6	49	33,1
Tak, z ograniczonymi przywilejami	26	30,2	15	24,2	41	27,7

Źródło: badania własne.

We wcześniejszych badaniach wykazano, iż respondenci często mylą przedstawicieli mniejszości mających inną narodowość niż polska, lecz obywatelstwo polskie, z cudzoziemcami, którzy z różnych powodów – innych niż turystyczne – przebywają dłuższy czas na terenie naszego kraju. Czym innym można bowiem wytłumaczyć fakt, że co trzeci badany uznał, że przedstawiciele mniejszości – będący przecież pełnoprawnymi obywatelami Rzeczypospolitej Polskiej – nie powinni uczestniczyć w życiu społeczno-politycznym naszego kraju, a kolejne 27,7% ankietowanych postuluje ograniczenie im przywilejów?

W kontekście powyższych spostrzeżeń niektóre dane uzyskane w prezentowanych tutaj badaniach diagnostycznych nie zostaną przedstawione, gdyż mogłyby być niemiarodajne z powodu niewielkiej wiedzy respondentów w omawianych kwestiach. Odnotowano bowiem wiele przypadków odpowiedzi sprzecznych, świadczących o niezrozumieniu istoty analizowanego zagadnienia. Jako ostatnie zostaną zatem omówione jedynie opinie badanych na temat wpływu mniejszości na Polskę. Było to pytanie otwarte, a uzyskane wypowiedzi podzielono na trzy kategorie: pozytywne (P), neutralne (N) i negatywne (NT). Ich zestawienie zawiera tabela 8.

Tabela 8. Opinie studentów pedagogiki na temat oddziaływania mniejszości narodowych na Polskę

Wpływ mniejszości na Polskę w opinii badanych N = 86		I stopień		II stopień		Razem	
		%	N = 42	%	N = 128	%	
P	poznawanie innych kultur	21	24,4	3	3,5	24	27,9
	bogacą polską kulturę, sztukę, relacje między innymi krajami	14	16,3	13	40,6	27	21,1
	kształtowanie postawy tolerancji oraz komunikacji	13	15,1	3	3,5	16	18,6
	przenikanie się kultur	11	12,8	2	2,3	13	15,1
	ekonomiczny pozytywny	2	2,3	3	3,5	5	5,8
	pozytywny	1	1,2	0	0,0	1	1,2
N	żaden	3	3,5	9	10,5	12	14,0
NT	utrata narodowej tożsamości, tradycji, kultury	7	8,1	2	2,3	9	10,5
	ekonomiczny negatywny	5	5,8	3	3,5	8	9,3
	negatywny	2	2,3	1	1,2	3	3,5

Źródło: badania własne.

Z wypowiedzi respondentów wyłania się raczej pozytywny obraz wpływu mniejszości na Polskę. Zwracali oni uwagę przede wszystkim na możliwość wzajemnego ubogacania się swym dziedzictwem kulturowym oraz na kształtowanie postawy tolerancji w ramach wzajemnych kontaktów. Sceptycy z kolei obawiali się wpływu innych kultur na naszą i konsekwencji ich obecności w postaci utraty tożsamości narodowej i zaniku rodzimych tradycji. 14% respondentów uważało zaś, że mniejszości nie mają żadnego wpływu na Polskę.

Wnioski końcowe

Wielokulturowe dziedzictwo naszego kraju dopiero w ostatnim czasie odkrywane jest na nowo – przez imprezy kulturalne, projekty naukowe, działalność fundacji i stowarzyszeń, edukację w językach mniejszości, dwujęzyczne tablice informacyjne w niektórych miejscowościach czy nabożeństwa ekumeniczne³². Niedawno także do programów studiów wprowadzono przedmioty, takie jak pedagogika międzykulturowa, edukacja międzykulturowa czy też komunikowanie międzykulturowe. Przeprowadzone badania wykazały, iż rzeczywiście istnieje nagła potrzeba kształcenia w tym zakresie. Studenci, którzy nie odbywali zajęć dotyczących międzykulturowości, prezentowali

³² M. Flaczyńska: *Mniejszości narodowe i wyznaniowe*. Warszawa 2013, De Agostini Polska.

niski poziom kompetencji międzykulturowych. Ich wiedza była fragmentaryczna, a stosunek do mniejszości i ich praw ambiwalentny. Obecność treści międzykulturowych w programach nauczania – począwszy od edukacji przedszkolnej i początkowej – pozwala jednak mieć nadzieję, że sytuacja ta będzie ulegać systematycznym korzystnym zmianom, a kompetencje międzykulturowe będą bardziej niż dotychczas powszechne i doceniane.

Bibliografia

- Adamczak S.: *Gruzja, Armenia, Azerbejdżan*. Bielsko-Biała 2013, Pascal.
- Alfredsson G.: *A frame an incomplete painting. Comparison of the Framework Convention for the Protection of National Minorities with international standards and monitoring systems*. "International Journal on Minority and Group Rights" 2000, nr 7.
- Białek T.: *Międzynarodowe standardy ochrony praw mniejszości narodowych i ich realizacja na przykładzie Białorusi, Litwy i Ukrainy*. Warszawa 2008, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Czerwiński T.: *Polska wielu kultur i religii*. Warszawa 2013, Muza.
- Flaczyńska M.: *Mniejszości narodowe i wyznaniowe*. Warszawa 2013, De Agostini Polska.
- Gajda J.: *Antropologia kulturowa*. Kraków 2009, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Grek-Pabisowa I.: *Staroobrzędowcy. Szkice z historii, języka, zwyczajów*. Warszawa 1999, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Gudaszewski G.: *Demograficzno-społeczna charakterystyka obywateli polskich deklarujących „narodowość niepolską” w Narodowym Spisie Powszechnym w 2002 roku*. W: L. Adamczuk, Łodziński S. (red.): *Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*. Warszawa 2006, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna – NSP 2002. <http://stat.gov.pl/spisy-powszechne/narodowe-spisy-powszechne/narodowy-spis-powszechny-2002/>, pdf (10.09.2014).
- Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011 http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2011.pdf (10.09.2014).
- Łesiów M., Melnyk M.: *O Ukrainie. Prawie wszystko!?* Olsztyn 2011, UWM.
- Łodziński S.: *Ochrona praw osób należących do mniejszości narodowych i et-*

- nicznych – perspektywa europejska*. Warszawa 2002, Kancelaria Sejmu – Biuro Studiów Ekspertyz.
- Pawlak S.: *Ochrona mniejszości narodowych w Europie*. Warszawa 2001, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Pfeiffer W.: *Nauka języków obcych. Od praktyki do praktyki*. Poznań 2001, WAGROS.
- Pindera M., *W kraju kamiennych krzyży i klasztorów*. <http://kobieta.wp.pl/kat,87314,title,Armenia-w-kraju-kamiennych-krzyzy-i-klasztorow,wid,14460991,wiadomosc.html?ticaid=1135cb> (4.05.2012).
- Przybył E.: *W cieniu Antychrysta. Idee staroobrzędowców w XVII w.* Kraków, 1999, Zakład Wydawniczy „Nomos”.
- Rykała A.: *Mniejszości religijne w Polsce*. Łódź 2011, UŁ.
- Schoen P.: *Judaizm. Książka dla moich chrześcijańskich przyjaciół*. Warszawa 2009, KiW.
- Serczyk W.: *Historia Ukrainy*. Wrocław – Warszawa – Kraków 2009, Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Słownik terminologiczny sztuk pięknych*. Warszawa 2014, PWN.
- Smykowska E.: *Zwyczaj i obrzędy prawosławne. Mały słownik*. Warszawa 2008, Verbinum.
- Sozański J.: *Ochrona mniejszości w systemie uniwersalnym, europejskim i wspólnotowym*. Warszawa 2002, Kodeks.
- Szostkiewicz A.: *Pod znakiem menory*. Wydanie Specjalne: *Historia Żydów*. „Polityka” 2008, nr 1.
- Wilczyński W.: *Leksykon kultury ukraińskiej*. Kraków 2004, Universitas.
- Zakrzewska-Dubasowa M., *Historia Armenii*. Wrocław – Warszawa – Kraków 1990, Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Knowledge and attitude to national minorities as an element of students' intercultural competence

Summary

National and ethnic minorities have been present in Poland for centuries. However, the awareness of their existence in our society is relatively small. One of the reasons is the low level of intercultural competence of citizens of our country, caused by many years of neglecting the education aimed at developing the competence in the cognitive, affective, and pragmatic-communicative field.

The diagnostic tests, relating to the first and second of these areas of knowledge were associated with teaching students knowledge about national minorities living in Poland and with the attitudes of respondents to the rights and privileges of these groups. The conducted analysis showed that there is an urgent need for training in intercultural education. Students who did not participate in such activities presented a low level of intercultural competence – their knowledge was superficial and the attitude towards minorities and their rights was ambivalent. The presence of intercultural content in the current curriculum – from pre- and early school – can, however, bring hope that this situation will be a subject of systematic positive change, and that intercultural competence will be more widespread and appreciated than previously.

Key words: intercultural education, national and ethnic minorities, the intercultural competence

Translated by Patryk Gasek